

Mehmet Akif Ersoy'un Kadim Dostu Mehmet İhsan Efendi (1902-1961)^{1 2}

Mustafa Fıdan³

Özet

Hakkında yeterince çalışma bulunmayan Mehmet İhsan Efendi, Türkiye'nin önde gelen bilim adamlarından Ekmeleddin İhsanoğlu'nun babasıdır. Yozgat'ta 1902 yılında dünyaya gelen Mehmet İhsan Efendi, yine Yozgat'ta devrin büyük bilginlerinden ders almış ve daha sonra ilimle meşgul olmaya devam edebilmek için Mısır'da bulunmuş alim ve fazıl şahsiyetlerdendir. Mısır'da önemli görevlerde bulunmuş olan Mehmet İhsan Efendi 1961 yılında Kahire'de vefat etmiştir.

Bu bildiride öncelikle Mehmet İhsan Bey'in hayatı üzerinde durulacak daha sonra eğitim ve öğretim hayatı, Mehmet Akif Ersoy'la tanışması, onunla dostluğu hakkında bilgi verilecek ardından Türk dili üzerine düşünceleri, canından üstün tuttuğu vatan ve millet sevgisi, Yozgat'a olan bağlılığu ve kendisinin yetiştirdiğu öğrenciler tanıtılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet İhsan Bey, Mehmet Akif Ersoy, Mısır, Yozgat, Türk Dili

An Old Friend Who Received the Blessing of Mehmet Akif Ersoy: Mehmet İhsan Efendi (1902-1961)

Abstract

Mehmet İhsan Efendi, on whom there is no sufficient study, was the father of Ekmeleddin İhsanoğlu, one of the prominent scientists of Turkey. Mehmet İhsan Efendi was born in 1902 in Yozgat and he received an education from leading scholars of the time in Yozgat. Then he moved to Egypt to carry on his studies. Mehmet İhsan Efendi was a learned and wise man. He held some significant duties in Egypt and died in 1961 in Cairo.

¹ Bu alışma 21-23 Ekim 2018 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen II. Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri (SADAB) Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

²Mısırda Osmanlı döneminde yerleşmiş Türk aileleri arasında saygıdeğer kişilere karşı saygınlık ifâde eden 'Efendi' sıfatı kullanılırdı. Şeyhü'l-İslam Mustafa Sabri Efendi, Kevseri zâde Zâhid efendi v.s.gibi...bu nedenle kendisine herkes tarafından "Efendi" sıfatı kullanılmıştır.

³ Dr. Öğretim Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yozgat

Mehmet Akif Ersoy'un Kadim Dostu Mehmet İhsan Efendi (1902-1961)

In this presentation, firstly, the life of Mehmet İhsan Efendi and then his educational life, his acquaintance and friendship with Mehmet Akif Ersoy will be introduced. Finally, Mehmet İhsan Efendi's thoughts on Turkish, his love for his homeland and nation and the students taught by him will be evaluated.

Keywords: Mehmet İhsan Efendi, Mehmet Akif Ersoy, Yozgat, Turkish.

Giriş

Mehmet İhsan Efendi 1902 (1318) yılında Yozgat'ta doğdu. Babası Ağvanlı Oğullarından Molla Mehmet'in oğlu olan Abdü'l-Aziz Efendi'dir. Annesi, Sultan Abdülmecit döneminde Yozgat'a yerleşen, Dağıstanlı Oğullarından Şeyh Tayyib-Zade'nin kızı Fatma Hanımdır.

Mehmet İhsan Efendi okul öncesi eğitimini amcası Abdürre'z-zâk Efendi'den alır. Daha sonra İbtidâî ve İ'dâdî Mekteplerini bitirip bir süre Yozgat Sultânî Mektebine devam eder. Bu arada Yozgat'ta bulunan müderrislerden Arapça, Farsça ve Fransızca öğrenmeyi ihmal etmez. İsmi duymuş olduğu Ezher Üniversitesine devam etmek için 1924 yılında İstanbul'a gider. Oradan da Mısır'a vapurla gitmeye karar verir. Ancak Askerlik çağı gelmiş bulunduğu için beraberce birkaç defa İstanbul'a gelip gittiği yol arkadaşı ve kendisinden dört yaş küçük olan, Yozgat eşrafından Büyük Şeyh Hacı Ahmet Efendi'nin torunu, Abdullah Ârif Efendi'nin oğlu olan Şeyh-Zâde Ahmet şevki Ergin⁴ (1906–2002) Efendi'nin nüfus cüzdanı ile Mısır'a gider.⁵ Bu yolculuğu esnasında Mehmet Âkif Ersoy (1873–1936) ile tanışır. Mısır'a gidene kadar birbirleri ile sohbet ederler. Kişilik bakımından birbirine çok benzeyen bu iki insan ileriki günlerde, birbirlerinin kader arkadaşı olacaklardır.

Mehmet İhsan Efendi Mısır'a ulaşınca en kısa zamanda, özlemini duyduğu, bin küsur yıl önce Kâhire'de kurulmuş olan, dünyânın en eski İslâmî İlimler Üniversitesi "El-Ezher'e" kaydını yaptırır. Bir yandan resmî ders programlarını yürütürken, diğer yandan da zamânın meşhur hocaları tarafından verilen özel derslere devam edip onlardan icâzet-nâmeler alır.

İcazet-name; medreselerde derslerini ikmal eden öğrencilere verilen, müderris silsilesini müteselsilen beyan eden, bugünkü diploma yerine geçen yazılı belgelerdir.

Mehmet Akif Bey vefat ettikten sonra zaman zaman hatırlarını öğrencilerine anlatır ve o günleri yâd eder. Ulvi kurucu Bey anlatıyor: “ *İhsan Efendi hocamıza, tabii olarak Akif Bey merhumla olan hatıralarını sorardık. Bir gün şöyle demişti: Merhum Akif Bey'den çok şey*

⁴ Bkz. Yozgat Dîvânı, Türk Ocağı yay. Y.1, s.4, 2002

⁵ Söyleşi. Hacı Halil İpek, Emekli Müftü Vekili ve Vâiz

öğrendim, çok istifade ettim. Efendilik, tevazu, dürüstlük, mertlik... Hepsi O'nda tam olarak mevcuttu. Samimiyet ve ihlâsının haddi de eşi de bulunmazdı."

Âkif Bey'in benim hakkımda söylediği samimi bir sözü vardır. Bu sözü ben bir iltifat, bir teveccüh, Allah'ıma bir şükran vesilesi olarak anarım. Merhum, fakire müteaddit defalar şunu söylemiştir.

"İhsan Efendi, insan medenî bi't-tab'dır derler. Yaratılışı itibariyle medenîdir. İnsanlar birlikte yaşamaya, geçinmeye muhtaçtır. İnsan, insanın âşığıdır; İnsan bedevî değildir medenîdir. Şehir hayatını daha çok sever. Buna ihtiyâcı vardır. Ben bunu Mısıra geldikten sonra anladım..."

Eğer sen olmasaydın, bu gurbet ellerde, ben ne yapardım?

*Ey bana gurbet elleri on senedir âşinâ kılan İhsan Efendi, sana, bir ananın, bir babanın, evlâdına duâsı gibi duâlar ediyorum."*⁶

İşte böyle, ben, Âkif'in duasını almış bir kimseyim. Bununla iftihar ederim. Allah'ıma hamd ederim.

Yine İhsan Efendi, Âkif Bey'le geçen anılarından bahis ile şöyle anlatmıştı: "Âkif Bey, haftada bir, Cuma günleri medreseye gelir. Âmâ Hâfız Şih Rıfat'ın namazdan önce mukabele okuduğu camiye gider idik. Burası bizim kaldığımız yere çok yakındı. Yürüyerek gider geliriz. Akşama kadar medresede kalır, sohbet eder, yemek yer, çay içerdik.

Âkif Bey bu Şih Rıfat'ın okuyuşunu çok beğenir, şöyle derdi:

"Şu kanaate vardım ki simaların insanda değişik tesirler uyandırdığı gibi, seslerin de farklı tesirleri vardır. Bu şahsın sesinde, gözlerle görünmeyen, fakat gönüllerle sezilen, ruhla duyulan bir cazibesi var. Sanki her seste her şahıstan çıkan bir şua, kalbimizi yakıyor, aşkımızda heyecanlar uyandırıyor.

Bunu ben İstanbul'daki bazı hafızlarda da görmüştüm. Başta Hafız Deli Hüseyin'in, hakikaten insanı deli eden bir sesi vardı.

Canım ne uzağa gidiyoruz. Kur'an-ı Kerim'i açalım. Bu kadar peygamber gelmiş geçmiş, inan vahyi okurlarken, niçin insanlar, dağlar, taşlar, kuşlar onlarla beraber ağlamışlar, Davut Aleyhisselam okurken de ağlamışlardı. Bu gösteriyor ki istisnalar var.

Şih Rıfat Kur'an okurken aklımdan neler neler geçiyor? Ey Allah'im! Bunları yazsam diyorum. Ama eve gidiyorum; unutuyorum. İnşallah yazarım, yazarım derken, geçip gidiyor.

İhsan Efendi hele bu Şih Rıfat görme kusurlu olduğundan mıdır, manayı bilerek okuduğundan mıdır nedir daha tesirli oluyor. Dokunaklı ayetlerde, celalli ayetlerde ağlıyor.

⁶ M. Ertuğrul Düzdağ, Mehmet Âkif Ersoy ve Kur'an Meâli s:301

Mehmet Akif Ersoy'un Kadim Dostu Mehmet İhsan Efendi (1902-1961)

O'nun ağlaması bana çok dokunuyor. Gözüm belki ağlamıyor ama gönlüm ağlıyor, kalbim yanyıyor. Neler neler düşünüyorum:

Acaba diyorum: Resul-ü Zîşan, bu ayetleri telakki ettiği zaman, neler hissedirdi ki, ben bu gafletimle Şîh Rıfat'tan dinlerken bu kadar huşuya bürünüyorum. Acaba Cibril-i Emin'den yerleri gökleri saran o vahyi dinleyen Peygamber-i Zîşan neler duyardı ki acaba...

Bu hislerimi düşüncelerimi yazmak isterim, ama zihnim o kadar perişan ki kendimi bir türlü toparlayamıyorum..."

İhsan Efendi Âkif Bey'in bu sözlerini nakledince merak edip sormuştum

“Efendim Âkif Bey bu derece mi sarsılmıştı?”

“Evet, sarsılmıştan ileri perişan haldeydi. Memleketin başına gelenler Âkif Bey'e çok tesir etmişti. Bir de ailevî meseleler”

Bir gün Ali Yakup Bey İhsan Efendi'den bir istekte bulundu.

“Efendim Safahat'ı sadeleştiririm, diyorlar. Bunu siz yapsanız iyi olmaz mı?” Diye soruverdi.

İhsan Efendi tebessüm etti: “Hazret; o zaman sade su olur yahu” dedi.

“İçinde tane kalmaz. Sade su beslemez. Çorbanın içinde tane olmalı... Artık bu millet, Safahat'ı anlamayacak bir hale gelecekse; gitsin de Allah yeniden bir millet getirsin yahu.”⁷

Merhum Mehmet Âkif Ersoy hazırlamış olduğu meali Mehmet İhsan Efendi'ye getirerek fikir teatisinde bulunuyorlardı. Ta ki son şeklini alıncaya kadar. Bu şekilde Kur'an tercümesi tamamlanır. Âkif hastalanınca hazırlanan bu mealin kimde olduğu bir sır olur.

Yıl 1961. Mehmet İhsan Efendi üçüncü defa kalp krizi geçirir. Şekeri de vardır. Hep evde istirahat eder. O'nun yatak odası aynı zamanda çalışma odasıdır. Ama artık o odadaki masasıyla kütüphaneyi sadece uzaktan seyredebiliyor.

Ölümünden üç beş gün önce oğlu Ekmel'i yanına çağırır ve karşısında duran çalışma masasının kilitli sağ üst gözünü göstererek şunları söylüyor:

“Oğlum bu dünya fanidir. Hepimiz ölümü tadacağız. Sana ben öldükten sonra yerine getirmeni istediğim önemli bir vasiyetim var. Gördüğün şu gözde bir iki tomar defter var. O gözün anahtarı orta gözdedir. Ben ölünce o gözü açıp oradaki defterleri yakacaksın.”

Vefatının üçüncü günü İbrahim Sabri Bey, Osman Saraç, Ali Osman Okur⁸ ve Ekmel'in de bulunduğu kimseler masanın gözünü açarlar. İki tomar halinde urganla bağlanmış okul

⁷ İ.H. Şengüler, a. g. f.s:45

⁸ Bu olayı Ali İhsan Okur hoca efendi den özel sohbetimizde dinledim

defterleri görürler. Kontrol ettikleri zaman Merhum Mehmet Âkif'in yazısını tanıyan İbrahim Sabri Bey gözyaşlarını tutamaz. Hepsinin gözleri dolar ve ağlamaya başlarlar.

Fakat bu arada masanın orta gözünde ciltli, kalınca ikinci bir defter görürler. Merhum Mehmet İhsan Efendi kendi el yazısıyla ikinci bir nüsha hazırlamış. Sanki bu nüshayı saklayın der gibi. Ekmel'in küçüklüğü ve dostlarının Hoca Efendi'ye ait bir vasiyeti acilen yerine getirmek için iyi niyetli olarak bu defterleri alarak İsmail Hakkı Şengüler Bey'in evine giderek, büyük bir gizlilikle defterler yakılır. Bu sır senelerce gizlenir. Daha sonra bu konuda çeşitli senaryolar üretilmeye başlayınca olayın tanıkları bu hadiseyi açıklarlar. Bu yangın üzerine İbrahim Sabri Bey oracıkta olayla ilgili bir dörtlük telif eder.

“Yakılan Tercüme”

“O bir eserdi ki yangın denilse lâyıktı

Eğer kalaydı yakar, kül ederdi îmânı.

O bir ateşti ki sönmezdi etmeden ihrâk

Yakıldı, sönmesi kurtardı nass-ı Kur'ân'ı”. Ve böylece vasiyet yerine getirilmiş olur.⁹

İsmail Hakkı Şengüler hatıralarında hocasından bahisle zaman zaman derslerimizde Türk Dilinin önemi üzerinde dururdu. Yine bir gün Türkçeden bahis ile “Dil her şeydir. Dilini kaybeden milletler varlıklarını da yitirir....Güzel Türkçemizi sadeleştirdiklerini sanıp bu uydurukça kelimelerle anlaşılmaz hâle getirenler, dilimize hizmet değil, ihanet etmektedirler. Dilimiz aslında sâde bir dildir. Yunusların, Karacaoğlanların yüzyıllar önce kullandığı Sade dil... Zaman zaman Türkçemize giren yabancı kelimeler de yabancılığını kaybedip Türkçeleşmiş ve dilimizi zenginleştirmiştir. Bugün artık Osmanlı döneminin o ağdalı edebiyat dili kullanılmıyor. Elimizde İstanbul Türkçesi denen temiz berrak bir dilimiz var. Aynı zamanda zengin bir dil.

Zaman ve zeminin getirdiği bazı yenilikler sonucu, her lisanda değişmeler görülebilir. Ama bu, kendi akışı içinde, dilin kendi gelişmesidir. Bir operasyona tâbi' tutulup kuşa benzetilmesiyle kıyaslanamaz. Zaten böyle son derece mahzurlu bir operasyonu hiçbir milletin yaptığı görülmemiştir. Bizde yapılan bu hatanın neticesi olarak, Bu gün dedeyle torun, hatta babayla evlat, birbirlerinin sözünü anlamaz hâle geldi. Güzelim Türkçeyle yazılan kitaplar, yarınki nesillerin anlayabilmesi için herhalde tercümeyle muhtaç olacak. Sizlerin bu gerçeği görebildiğini sanıyorum. Artık genç nesiller faydalıyı zararlıdan ayırt edecek şuûra ermelidir. Yoksa asil Milletimiz adına üzüntümüz büyük olur.

⁹ İ.H. Şengüler, a. g. f.s:48

Mehmet Akif Ersoy'un Kadim Dostu Mehmet İhsan Efendi (1902-1961)

Dil, Din, vatan, bayrak, örf ve milliyet gibi unsurlar, milletleri millet yapan unsurlardır. Kutsal sayılır ve onlarla oynanmaz.”¹⁰ dedi.

Mehmet İhsan Efendi de vatan sevgisi o kadar ileri derecede idi ki bedeninin belli bir bölümünde, belli bir renkle dile getirilseydi, Mehmet İhsan Efendi'nin vücudunun neresine bıçağı atsanız o rengi bulurdunuz. Vatan muhabbeti onun iliklerine işlemiştir...

Ondaki Millet sevgisi de ayrı bir olaydı. Türk Milleti'nin paha biçilmesi güç bir millet olduğuna inanmıştı. Çünkü bu millet dinine sadıktı. Çünkü millî değerlerine bağlıydı. Ona göre milletleri millet yapan unsurların başında din gelmekteydi. Türk'ten bahsedildiği zaman “Müslüman milletimiz” diye konuşurdu. Vatan ve millettten bahsedilince çoğu zaman gözlerinden ılık yaşlar süzülüp o sevimli kibar sakalının uç kısmından damlayıverirdi.

Tarihe düşkündü. Çok geniş ve güvenilir tarih bilgisine sahipti. Osmanlıya olan hayranlığı her hâlimden belli olurdu. Bu günkü nesillere çok kısır tarih bilgisi verildiğini, gençliğin şanlı ecdat tarihinden habersiz olduğunu üzülen ifade ederdi.

Daha önce belirttiğimiz gibi Mısır'da kendisine yüksek düzeyde önemli görevler verilmişti. Her ülkede olduğu gibi Mısır'da da bir görevlinin normal maaş alabilmesi için kadrolu olması gerekiyor, kadrolu olması içinde Mısır vatandaşı olması gerekiyordu. Aksi takdirde Mehmet İhsan Efendi gibi yabancı uyruklular, görev düzeyi ne kadar yüksek olursa olsun basit bir ücret veriliyordu. Onun için Hoca Efendi ömür boyu çok mütevazî ücretle çalıştı. Mısır tâbiyetine geçmesi için bir dilekçeyle başvurması yeterli idi. O zaman kadrolu olarak en yüksek dereceden maaş alıp, çoluk çocuğuyla refah içerisinde yaşayabilecekti. Böyle yapması için bir yandan yakınları, diğer yandan Hükümet erkânı kendisine sık sık başvurup ısrar ettiler. Ama bu ısrarların hepsi de, yalçın kayalara çarpıp yankılanan sesler gibi boşlukta kayboluyordu. Çünkü öyle yaparsa milliyetini parayla, refahla değişmiş olacaktı. Sâdece bir formalitenin yerine gelmesi içinde olsa, cebindeki Türk-Osmanlı kimliğini atıp, onun yerine Mısır kimliğini koyacaktı ki onun için bu bir ardı, ölümdü.

Evet, onun bu mert tutumunda, hayatının son saniyesine kadar bir değişme olmadı.”

Bu olayı Seniye Hanım Efendi şöyle anlatıyor: “Türkiye hasretiyle yanardı. Türkiye'ye gitmeyi çok arzuları. Ama bir türlü gitmezdi. Gitmesine engel teşkil eden şeyi de açıklamazdı.

Vatan ve millet sevgisini canından üstün tutardı. Mısır Hükümeti kendisine yüksek görevler vermişti. Çalıştığının karşılığını tam alabilmesi için Mısır tâbiyetine girip kadrolu olması gerekiyordu. Ama Türklükten çıkıp başka bir uyuğa girmek onun için ölüm demekti. Bizler onun bu tutumuna kızardık. Ne var ki eğer Türk vatandaşlığını bıraksaymış, bu gün oğlumla

¹⁰ İ.H. Şengüler; A.g. f, s.39

ben, Türk pasaportu ile Türkiye'ye gelip birer Türk vatandaşı olarak yaşamak şerefine eremeyecekmişiz.”¹¹

şengüler devam ediyor: “Dejenere olanlara, din ve milliyetini kaybedenlere çok acırdı. Ecdadımı inkâr edenler onun nazarında her şeyini yitirmiş demekti. Milliyet kavramı, vatan mefhumu ona göre din kadar kutsaldı.

Sohbetlerinde bizlere, tarih okumamızı, Türk Tarihini iyi öğrenmemizi öğütlerdi. Benim Edebiyata düşkün olduğumu hesaba katarak, tahsili bitirdikten sonra Türk atasözleri ve deyimleri üzerinde araştırma ve derlemeler yapmamı defalarca öğütlemişti. Ne yazık ki o alanda bir çalışmam olmadı.

Türkiye'den söz açıldığı zaman çok duygulanırdı. Gözleri dolu dolu olurdu.¹²

Mehmet İhsan Efendinin son günlerini Eşleri Seniye Hanımefendi şöyle anlatıyor:

“Son günlerinde kendi evimizde sıkılmaya başladı. Evin önünden geçen işlek caddenin gürültüsü rahatsız ediyordu. Ablam Ayşe Hanım kendilerine gidip birkaç gün kalmamız için ısrar ediyordu. O'nun evi sakin bir semtteydi. Önünden Nil Nehri'nin bir kolu geçiyordu. Balkon Nil'e bakıyordu. Ablamın ısrarları üzerine gitmeye razı oldu. Bir taksiye bindirip götürdük. Değişiklik iyi geldi. Bir hafta kaldık. Ara sıra yataktan kalkıp evin içinde dolaşıyor, balkonda oturuyor sonra yine yatağına uzanıyordu. Bu durum bizi de çok sevindirmeye başladı. Vefat edeceği gün rahatlamıştı. Ama iştahı falan yoktu. Kahvaltısını doğru dürüst yiyemedi. Nil'e bakan balkona oturdu. Bir kahve istedi. Kahveye azıcık şeker koymamı söyledi. Pişirip getirdim, içti. İyi görünüyordu. Ablama “Artık iyiyim yatağıma çekilip biraz istirahat edeyim” dedi, yattı bir saat kadar sonra odasına girdiğimde saat on birde ölü buldum.”¹³

15.06.1961'de dünyaya gözlerini yuman Mehmet İhsan Efendi, Kahire'de bulunan “el-Gafir” kabristanında son Osmanlı şeyhü'l-İslamı Tokatlı Mustafa Sabri Efendi, Türk ulemâsından Konyalı Ali Zeki Efendi ve amcası Râsi Efendi'nin yanına defnedilmiştir. Vefat tarihini (1381 H.) Mustafa Sabri Efendi'nin oğlu, şair İbrahim Sabri Bey şöyle düşürmüştür:

Türkoğlu Türk bir üstâd emsali şimdi nâdir
Rihlet ile nâ-be-mevsim bir ibret etti takrîr
Bir bir çıkıp esfele tarihi oldu sâdir
Rahmâna göçdü İhsan cennettir mücâvir.¹⁴

¹¹ İ.H. şengüler; A.g. f, s.27

¹² İ.H. şengüler; A.g. f, s.27

¹³ İ.H. şengüler; A.g. f, s.55

¹⁴ Osmanlı devleti ve Bozok sancağı, Türk Ocağı.Yay.s:35

Mehmet Akif Ersoy'un Kadim Dostu Mehmet İhsan Efendi (1902-1961)

Anadolu'nun Bozok Yaylasında bir fidan yetişiyor. Mısır'da bu fidan gül açıyor. Bu gülün kokusu önce Mısır Ülkesine, sonra Anadolu'ya, Balkanlara, Afrika'ya, Güney Doğu Asya'ya ve daha sonra da tüm Orta Doğu'ya yayılıyor.

Zamanla bu gülden dünyânın çeşitli yerlerinde onlarca gülfidanı yetişiyor. Bunların her birisi nev'i şahsına münhasır Mehmet İhsan Efendi'nin şahsında tezâhür eden, sevgilinin gülünün kokusu gibi kokuyor. Bu gülleri koklayanlar yardan da geçiyor, vardan da geçiyor.

Size sâdece bir gülün bir anlık kokusunu hissettirmeye çalıştım. Ne mutlu gül bahçesinde kalanlara ve ne mutlu gül derdinde olanlara.

Kaynakça

İsmail Hakkı Şengüler, El Yazması Özel Notlar; 56 Sayfa

Fevziye, A. T., (...) Mehmed Âkif Ersoy, Hayatı ve Eserleri,

Şengüler, İ.H., (1992) Mehmed Âkif Külliyyatı, Hikmet Yay., İstanbul

Düzdağ, M.E., (2005) Mehmed Âkif Mısır Hayatı ve Kur'an Meâli, Şûle Yayınları, İstanbul

Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı; Türk Ocağı Yayınları, Yozgat, 2000

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ferit Devellioğlu

Söyleşi, İpek Halil, Emekli Müftü Vekili, (1930-2018) / Yozgat

Söyleşi, Okur, Ali İhsan, Ankara İlahiyat Fakültesi Emekli Öğretim Görevlisi

Yılların İzi, Mahir İz, İstanbul, 1978